

Kentering op de onderwijsarbeidsmarkt

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs (2003), *Arbeidsmarktrapport 2003 basis- en secundair onderwijs*, Brussel, 100 p.

Net zoals op de algemene arbeidsmarkt is het vinden van een gezond evenwicht tussen vraag en aanbod op de onderwijsarbeidsmarkt niet evident. Meer nog, anders dan in bijvoorbeeld de private sector zijn de vereisten met betrekking tot opleidingsachtergrond vaak veel enger gedefinieerd, wat de afstemming nog bemoeilijkt. Een voordeel voor de onderwijssector in tijden van economische onzekerheid is de extra aantrekkingskracht. De nood aan kwaliteitsvol onderwijs en bijbehorend personeel blijft, dat staat als een paal boven water. Uit het nieuwste arbeidsmarktrapport van het Departement Onderwijs blijkt dat zich op de onderwijsarbeidsmarkt in de komende vier jaar een slingerbeweging zal voordoen: het lerarentekort zal geleidelijk evolueren naar een licht overschot.

Situering

Het Departement Onderwijs heeft een derde rapport klaar waarin de onderwijsarbeidsmarkt in kaart wordt gebracht. Het arbeidsmarktrapport vertrekt van een grondige analyse van de actuele toestand van vraag en aanbod op de onderwijsarbeidsmarkt en maakt een prognose van de toekomstige ontwikkelingen.

Sedert het vorige rapport van januari 2001 zijn een aantal omstandigheden grondig gewijzigd. In de eerste plaats is de economische hoogconjunctuur voorbij en is het globaal arbeidsmarktklimaat drastisch omgeslagen. Tegelijk heeft de Vlaamse overheid verschillende maatregelen genomen om het lerarentekort op te vangen. Sinds 1 september 2002 is de *uitstapleeftijd voor de terbeschikkingstelling* voorafgaand aan het rustpensioen opgetrokken van

55 naar 58 jaar (56 jaar voor kleuteronderwijzers). Dit was een ingrijpende maatregel die duidelijke effecten heeft voor de toekomst.

Daarnaast draait de *vervangingspool* op volle toeren: na een grondige evaluatie en herziening van het decreet betreffende het lerarenambt, zijn alle secundaire scholen, op een paar na, tot de pool toegetreden en stappen ook steeds meer basisscholen in het stelsel. De invulling van de vervangingspool in het huidige schooljaar (2002-2003) verloopt steeds vlotter. Verder is het voor leerkrachten sinds 1 september 2000 aantrekkelijker om overuren te presteren en kunnen leerkrachten tijdelijk uit hun verlof of pensioen terugkeren in actieve dienst.

Ten slotte is er de *campagne "word leerkracht"* om jongeren aan te zetten om te kiezen voor een job in het onderwijs. Deze campagne heeft veel respons ge oogst en werd goed onthaald. De inschrijvingscijfers aan de lerarenopleidingen geven aan dat de belangstelling voor het lerarenberoep alleszins hoog blijft.

Prognose van vraag en aanbod

Het arbeidsmarktrapport onderwijs maakt een prognose van de evolutie van vraag en aanbod gedurende de periode 2002-2005. Vervolgens wordt het resultaat van die vergelijking tussen vraag en aanbod gerelateerd aan het huidige tekort. Zo kan

uiteindelijk bepaald worden of er in 2005 een tekort of overschot aan leerkrachten zal zijn.

Bij de *bepaling van de vraag* spelen volgende factoren een rol: de stijging of daling van het aantal leerlingen, de te verwachten uitstroom van leerkrachten ten gevolge van pensionering of vervroegde terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen en de mate waarin nieuwe beleidsmaatregelen worden genomen die extra jobs creëren.

De *prognose van het aanbod* is gebaseerd op de cijfers van de inschrijvingen voor de lerarenopleidingen. Toch kunnen deze cijfers niet zonder meer beschouwd worden als een correcte indicatie van het aanbod aan nieuwe leerkrachten. Ten eerste stromen niet alle afgestudeerden effectief door naar het onderwijs (*doorstroom*) en ten tweede is er ook een grote *uitstroom* uit het onderwijs gedurende de eerste vijf jaar na indiensttreding. Daarom werden de cijfers op basis van de inschrijvingen voor de lerarenopleidingen gecorrigeerd met een doorstroom- en een uitstroompercentage.

Voor de bepaling van het huidige tekort is uitgegaan van de cijfers van de vervangingspool. Dit is immers het enige instrument waarover het Departement Onderwijs kwantitatieve gegevens heeft. Een vergelijking van de minimaal noodzakelijke reserve (het kader van de vervangingspool) en de reële arbeidsreserve (de invulling van de vervangingspool) toont een tekort aan. Dit kan worden beschouwd als het minimale tekort. Over niet-ingevulde vacante betrekkingen en niet-ingevulde betrekkingen door invalleerkrachten die geen lid zijn van de vervangingspool zijn geen gegevens voorhanden.

Resultaten

Het kleuteronderwijs

Waar er twee jaar geleden nog een overschot was aan kleuteronderwijzers, is dat momenteel niet meer het geval. Het afgelopen schooljaar (2001-2002) waren er 196 kleuteronderwijzers te weinig. De tekorten concentreerden zich in enkele regio's, voornamelijk Brussel en Antwerpen.

Voor de volgende jaren (tot en met 2005) zullen 2 168 nieuwe voltijdse kleuteronderwijzers nodig

zijn. Door de stijging van het aantal inschrijvingen voor de lerarenopleidingen zullen voor diezelfde periode 3 285 kleuteronderwijzers op de arbeidsmarkt komen. Bij de berekening van het aanbod aan jonge leerkrachten werd rekening gehouden met een doorstroompercentage van 95% en een uitstroompercentage van 13%.

Op basis van het netto-resultaat van deze vergelijking kunnen wij aannemen dat er over een tijdsperiode van vier jaar – enkel en alleen op basis van de evoluties in het kleuteronderwijs – een overschot aan kleuteronderwijzers zal zijn van 1 117 voltijdse personeelsleden. Samen met het huidig tekort van 196 kleuteronderwijzers betekent dit dat er over vermelde tijdsspanne een bescheiden overschot aan kleuteronderwijzers zal ontstaan van 921.

Dit overschot is voornamelijk te verklaren door het dalend aantal kleuters en de stijging van het aantal inschrijvingen in de lerarenopleidingen voor kleuteronderwijzer, zij het dat deze inschrijvingen minder spectaculair stijgen dan die voor onderwijzer. De creatie van extra jobs door nieuwe beleidsmaatregelen zoals bewegingsopvoeding voor kleuters, de aanpassing van het lestijdenpakket en de invoering van een zorgbeleid vanaf 1 september 2003 weegt niet op tegen het extra aanbod. Verder heeft het optrekken van de uitstapleeftijd voor kleuteronderwijzers van 55 naar 56 jaar een beperkt gevolg op de prognose van de vraag.

Het lager onderwijs

De scholen van het lager onderwijs kampten de voorbije schooljaren met een schrijnend tekort aan onderwijzers. Maar liefst 1 031 betrekkingen in de vervangingspool raakten niet ingevuld in het voorbije schooljaar 2001-2002. Het ziet er echter naar uit dat zich de volgende schooljaren een kentering zal voordoen.

Voor de volgende jaren (tot en met 2005) zullen 3 523 nieuwe voltijdse onderwijzers nodig zijn. Dit is het gevolg van het dalend aantal leerlingen in het lager onderwijs en de vertraging in de uitstroom door het optrekken van de uitstapleeftijd van 55 naar 58 jaar. De extra middelen voor ICT- en zorgcoördinatie creëren nieuwe werkgelegenheid, maar toch in onvoldoende mate om de nieuwe in-

stroom op de arbeidsmarkt op te vangen. Door de stijging van het aantal inschrijvingen aan de lerarenopleiding voor onderwijzer gedurende de afgelopen vier jaar, zullen voor diezelfde periode 5 434 onderwijzers op de arbeidsmarkt komen, na verrekening van een doorstroompercentage van 99% en een uitstroompercentage van 13%.

Over een tijdsspanne van vier jaar zal de arbeidsreserve van onderwijzers – enkel en alleen op basis van de evoluties in het lager onderwijs – bijgevolg met 1 911 eenheden toenemen. Samen met het huidige tekort van 1 031 onderwijzers betekent dit dat in de periode 2002-2005 een overschot van 880 onderwijzers zal ontstaan.

Het secundair onderwijs

Op het niveau van het secundair onderwijs geven de prognoses positieve resultaten voor de komende vier jaren: 9 728 in te vullen betrekkingen voor een verwacht aanbod van 11 786 leraren geeft behoorlijk wat speelruimte. Het stijgend aantal inschrijvingen voor de opleiding tot leraar is een belangrijke positieve impuls aan de aanbodzijde (nieuw potentieel aan leerkrachten) van de balans. Vooral de GPB-opleiding (getuigschrift pedagogische bekwaamheid) tot leraar, de opleiding op maat voor wie al aan het werk is (eventueel zelfs binnen onderwijs) en met deze pedagogische basisopleiding onderwijsbevoegdheid verkrijgt, zit in de lift. Bovendien laat zich een verminderde uitstroom voelen door het verhogen van de uitstapleeftijd voor de terbeschikkingstelling. Het zijn voornamelijk deze twee factoren die de balans doen doorwegen in het voordeel van het aantal nieuwe betrekkingen.

Wel moeten bij deze globale conclusie twee belangrijke nuances worden aangestipt: naast de regionale verschillen, zoals in het basisonderwijs, impliceren de bewegingen op de arbeidsmarkt in het secundair onderwijs ook een vakgerichte benadering: een leraar secundair onderwijs is, anders dan in het basisonderwijs, in zekere zin beperkt in inzetbaarheid door zijn specifieke expertise in een (bepaald aantal) vak(ken). Het is bijgevolg geen evidente zaak dat de nieuwe instroom de uitstroom volledig zal dekken.

De tekorten aan leraren die de voorbije jaren op het onderwijsveld gevoeld werden, situeerden zich

voornamelijk binnen een aantal vakgroepen, met name: Nederlands, wiskunde, Frans, godsdienst, zedenleer, verpleegkunde, technologische opvoeding en elektriciteit. Voorlopig blijven soortgelijke signalen vanuit de vervangingspool komen: het zijn momenteel nog steeds de reserves voor dezelfde knelpuntvakken die ontoereikend zijn voor het vervangingsvraagstuk. In de vervangingspool wordt immers het aantal plaatsen gecreëerd dat nodig geacht wordt om tijdelijk afwezige personeelsleden te vervangen en zo de continuïteit van de lessen te garanderen.

Op dit moment (anno 2002) kampt de vervangingspool met een tekort van 1 012 voltijdse equivalenten. Op basis van de nieuwe voorspellingen zou dit tekort binnen vier jaar kunnen ombuigen naar een reserve van 1 046 voltijdse equivalenten.

Grootsteden

Een andere vaststelling uit dit arbeidsmarktonderzoek is de probleemtoestand van het vinden én het houden van leraren in de grootsteden. In het bijzonder in Brussel ondervindt men een gestaag komen en gaan van leraren, waardoor de scholen moeilijkheden kunnen ondervinden bij het garanderen van de continuïteit in de lessen.

Het specifieke karakter van de hoofdstad met haar hoge multiculturaliteit, veel anderstalige leerlingen in het Nederlandstalig onderwijs en het veelbesproken onveiligheidsgevoel zal hier niet vreemd aan zijn. Minister van Onderwijs en Vorming, Marleen Vanderpoorten, heeft intussen al de eerste initiatieven ondernomen om de specifieke situatie van Brussel in kaart te brengen. Vanuit dat onderzoek naar de onderliggende oorzaken en bijpassende antwoorden zullen waarschijnlijk ook parallellen met andere grootsteden getrokken kunnen worden. Het is wellicht overbodig te stipuleren dat het aanreiken van oplossingen voor bepaalde randvoorwaarden van deze grootstedelijke problematiek verder reikt dan het draagvlak van het onderwijsbeleid.

*Maddy Bollen
Ilse De Volder
Departement Onderwijs
Ministerie Vlaamse Gemeenschap*